

IVANOVIĆ, JOSIP – VUČETIĆ, ANDREA

**A horvátországi tanügy a 19. század végén és a 20. század elején
mint a női jogokért vívott harc színtere**

A 19. század a kifejezett írástudatlanság korszaka a Báni Horvátországban, miközben az nemcsak a lakhely urbanizáltságának fokától, hanem a nemi hovatartozástól is függ. Annak érdekében, hogy csökkentsék a nők körében folyamatosan elterjedtebb írástudatlanságot, az addigi iskolapolitikára igyekeztek hatni. A tanügy azonban a férfiak kezében volt, akiknek túlnyomó része megmaradt patriarchális meggyőződésében. A nők oktatásának kérdésében bizonyos pozitív elmozdulás tapasztalható a felső leányiskolák létrehozásával; azoknak a tanterve és programja azonban olyan női identitás kinevelésére irányult, amely megfelelt az anya-, feleség- és háziasszonyszerep eszményének. Nemcsak a nyilvános tevékenységet tagadták meg tőlük, hanem a nők között is különbséget tettek: egyesek majd parancsokat osztogatnak a cselédeknek, mások pedig cselédek lesznek. A nemi diszkriminációt az iskolában kiemelkedő egyének fáradozása igyekezett enyhíteni, az mégis mindenütt jelen maradt, ami a tanítónőknek a férfi kollégáikhoz viszonyított hátrányos helyzetében is meg nyilvánult.

A 19. századra az ipari forradalom kiváltotta változások nyomták rá bélyegüket: ekkor alakult ki a polgárság, elszaporodtak a nemzeti felszabadítási mozgalmak, terjedtek a liberalizmus és a felvilágosodás eszméi, melyeket kihasználva a nők társadalmi szerepük megváltoztatására törekedtek. John Stuart Mill kudarcba fűlt javaslata az amerikai parlamentben, hogy a nők kapjanak szavazati jogot (1866), bizonyos értelemben megindította a szüfrassetek mozgalmát, amely a nők politikai és polgárjogaiért szállt síkra. Eszméik Európa-szerte visszhangra találtak, így számos női szervezet csatlakozott a demokráciáért vívott harchoz. A céljaik megvalósítása felé vezető úton azonban egyebek között egy óriási problémába ütköztek – az iskolázottság hiányába [1].

Az európai fejlemények évek múltán a horvát közvéleményre is hatást gyakoroltak. Noha Mária Terézia ambiciózus iskolareformjának és a horvát népművelők tevékenységének eredményeként a nép széles rétegeinek meg kellett volna tanulniuk írni-olvasni, a 19. század végének adatai ezt nem erősítik meg. A Báni Horvátországban 1869-ben a lakosság 85%-a volt írástudatlan, ami az elkövetkező tizenegy évben csak 74%-ra csökkent. Ezernyolcszáznyolcvanban 67% százalék volt az arány, 1900-ra pedig az írástudatlanok száma 55% százalékra csökkent. Az elkövetkező évtizedben végre az írástudók kerültek túlsúlyba, és a statisztikai kimutatások szerint 46% volt írástudatlan [2].

Ha viszont nemek és lakhely szempontjából vizsgáljuk az adatokat, azt látjuk, hogy 1880-ban az írástudatlan férfiak 30%-a és az írástudatlan nők 40%-a város-lakó. Falun a helyzet sokkal rosszabb, az írástudatlanok száma csaknem a duplája – a férfiak 68%-a, a nők 80%-a írástudatlan. A következő évtizedben csökkent ugyan az írástudatlanok száma, de még mindig igen magas: a férfiaknál 60%, a nőknél 74%. Az írni-olvasni nem tudók száma 1900-ban csökken, most a férfiak 47%-a és a nők 62%-a írástudatlan. A következő tíz évre is az írástudatlanság csökkenése jellemző, a férfiak 38%-a, valamint a nők 54%-a írástudatlan. Az idézett statisztikai adatok arra a tényre világítanak rá, hogy a Báni Horvátországban a lakosság jelentős hányada írástudatlan, viszont nyomon követhető a számuk csökkenésének a trendje is. Megfigyelhető az írástudatlanság nemek és lakhely szerinti megoszlása is. Az 1869. évi adatok alapján következtethetünk arra, hogy falun folyamatosan nagyobb az írástudatlan lakosság aránya, mint a városban. Az adatokat mégis fenntartással kell kezelni, tekintettel arra, hogy az írástudatlanság legalább 10%-kal nagyobb volt, különösen a regresszív írástudás miatt, amely az írástudóknak számító regrutáknál nyilvánult meg, míg ki nem derült, hogy a befejezett általános iskola után elfelejtettek írni. A döbbenetes állapot miatt, amelyben az iskolát végzett emberek tulajdonképpen írástudatlanok voltak, a tanügyben bevezették az ismétlőiskolát, amelyben két éven keresztül ismételni kellett az elemi iskolai tananyagot. Szignifikáns a tény, hogy az írástudás kedvezőtlen állapotán igyekeztek javítani, ahelyett, hogy a Nyugat-Európában is addig érvényes nézet szerint azt a személyt tekintették volna írástudónak, aki alá tudta írni a nevét. A tudat ilyen változásával egyidejűleg történt még egy változás: a nők oktatása iránti szükséglet tudatának terjedése.

A 19. század második felében Horvátországban a nemek hagyományos szerepe idomulni kezdett a modern polgári értékrendhez. Egyfelől a hagyományos patriarchális értékek érvényességének folyamatosságáról beszélhetünk, hiszen továbbra is a férfiak töltötték be a domináns szerepet, másfelől viszont megszakadt ez a folyamatosság, hiszen mégiscsak megváltozott a nemek szerepe, és idomult a polgári társadalom értékrendszeréhez. Horvátországban lassan alakult ki a polgári társadalom, ezért egyidejűleg két nemi politika létezett. Az egyik a hagyományos társadalomra vonatkozott, és a századfordulón volt érvényben, míg a másik a polgári rétegre vonatkozott, amely 1890-ben a lakosságnak csupán a 7%-át tette ki. A nemi politika a 19. században az anya, a feleség és a háziasszony szerepét akarta rákényszeríteni a nőre [3], teljesen alárendelve őt a férfinak és a családnak. A nő ilyen értelemben vett identitásának kialakítását kellett szolgálnia az iskolának is, amelynek programja és hozzáállása egyértelművé tette, hogy különbség van férfi és nő között. Kifejezett volt a vagyoni helyzet alapján való különbség is.

Az elemi népiskola befejezése után az akkori oktatási rendszer csak a közép-

osztály és a magasabb körök leányainak tette lehetővé a továbbtanulást a felső leányiskolákban [4]. A lányok többsége azonban az elemi népiskola befejezése után megszakította a tanulást. Emiatt a horvát iskoláztatásban a 19. század második felében korlátozott hatása volt a nemi politikának [5], hiszen a kislányok többségének elsődleges és egyetlen szocializációja a családon belül történt. A falusi kislányok többsége a népiskolát sem fejezte be, miközben e kislányok kisebb csoportjának számára éppen a népiskola volt a művelődés egyetlen forrása. Statisztikai adatok tanúsága szerint például a Báni Horvátországban 1885-ben csupán 593 lány járt felső népiskolába, míg az elemi népiskolát 38 820 diáklány fejezte be, ami azt jelenti, hogy akkoriban a lányoknak csak a másfél százaléka folytatta tanulmányait a nyilvános felső iskolákban.

A felső leányiskolák megnyitása jelentős haladás volt a nők oktatásában, mert a tanügyi hatóságok vették a fáradságot, hogy szabályozzák a felső leányiskolák tanterveit és fegyelmi előírásait. A kormány szerepe abból állt, hogy szabályozza a felső leányiskolákban folyó oktatás különböző aspektusait, míg megnyitásukat a helyi önkormányzatok kezdeményezték. Az első ilyen jellegű állami iskolát 1868-ban nyitották meg Zágrábban, ezért az akkori pedagógusok a horvát tanügy „új korszakának” kezdeteként tartották számon ezt az évet. E felső leányiskola megnyitásakor hangsúlyozták, hogy ezzel a lépéssel vissza akarják állítani a közoktatás dominanciáját, amelyet a 19. század 60-as éveiben élvezett. Csupán öt évvel a zágrábi felső leányiskola létrehozása után Károlyvárosban (Karlovac) is megnyílt a városi felső leányiskola. 1873-ban kezdte meg a munkát, amiben a legnagyobb érdeme dr. Ivan Šimunić polgármesternek volt, aki már 1872-ben lehetővé tette, hogy „női kézimunka” tagozat nyíljon a fő leányiskola mellett. Maga a tény, hogy a polgármester szállt síkra leányiskola megnyitásáért, arra utal, hogy növekedett a nők műveltsége fontosságának tudata, még a kisebb urbánus közösségek vezetőinél is. Egy évvel a károlyvárosi után kezdte működését a varasdi (Varaždin) felső leányiskola is. Noha Varasdon már létezett zárdaiskola, amelyet az Orsolya-apácák vezettek, Vladislav Vežić helyi tanfelügyelő kijárta, hogy a városi előljáróság 1874 júliusának végén határozatot hozott egy nyolcosztályos városi felső leányiskola megalapításáról. Az iskola 1874 novemberében kezdte meg működését, ideiglenesen a reálgimnázium új épületében, ahol két tantermet kapott. Zágráb, Károlyváros és Varasd után Pozsega (Požega) városában nyílt felső leányiskola. A pozsegai felső leányiskolát 1876-tól a kedvesnővérek vezették, akik már 1861-ben megnyitották a négyéves leányiskolát. A felső leányiskola megnyitását helyi kezdeményezés segítette. Szlavóniában a második felső leányiskola megalapításáról Strossmayer püspök rendelkezett; ez a diakovári (Đakovo) kedvesnővérek Szent Kereszt kolostorában kapott helyet. Strossmayer püspök befolyásának köszönhetően jött létre Szlavónia harmadik felső leányiskolája is, Eszéken (Osijek), 1882 végén.

A polgári középosztályból jött lányok képezték az 1884/85-ös iskolaév végén a többséget csaknem minden felső leányiskolában. A diáklányok mintegy 34 százaléka iparos vagy kereskedő családból származott. Számbelileg második helyen az állami, országos és községi tisztviselők lánygyermekai következtek, akik a felső leányiskolák diákjainak 28,5 százalékát alkották. A diáklányok körülbelül 13 százalékának apja ügyvéd, orvos, tanító, tanár vagy művész volt. Az ebbe a három kategóriába sorolt diáklányok általában a polgári középosztályhoz tartoztak, és a felső leányiskolák diákjainak mintegy 76 százalékát képezték. A diáklányok körülbelül 4 százalékának apja katona vagy katonatiszt volt. Igen csekély volt azoknak a diáklányoknak a száma, akik munkás, napszámos vagy paraszti családból származtak. Ők a felső leányiskolák növendékeinek alig 3 százalékát alkották. Még kevesebb volt azonban a felső osztálybeli (nagykereskedők, nagyiparosok, bankárok és nagybirtokosok családjából való) diáklány, mintegy 2 százalék. Az egyéb foglalkozású apák családjából való diáklányok alkották a felső leányiskolák tanulóinak 15 százalékát. A leányiskolák diákjainak vázolt összetétele elvben tükrözi Horvátország polgári társadalmának foglalkozás szerinti struktúráját.

A polgári társadalom állítólagos fejlődésének dacára a vallási és oktatási tárca 1908-as rendelete regresszív és diszkriminációs lépésnek bizonyult a nők oktatásának terén. Miután elemezte a felső leányiskolák helyzetét, a kormány vallási osztálya megállapította, hogy az oktatási rendszer nem felel meg a „jó feleség, jó háziasszony és gondos anya” [6] női identitás kialakításának.

A kormány vallási és oktatási osztálya ezért elhatározta, hogy a felső leányiskolák többé nem az addig alkalmazott tanterv szerint fognak működni, hanem az 1908/09-es iskolaévtől új tantervet dolgoznak ki számukra, amely a vallási osztály erkölcsi nézeteivel összhangban fogja nevelni a lányokat.

Az 1908-as rendelet értelmében a zágrábi országos felső leányiskola az 1909/10-es tanévtől két részre oszlott: kereskedelmi-ipari és háztartási iskolára. A heti órarend elárulja, hogy a tanügyi hatóságok visszatértek ahhoz a koncepcióhoz, amely szerint a felső leányiskolákban „jó háziasszonyokat” kell nevelni.

A tény, hogy lányok nem járhattak gimnáziumba és egyetemre, a legékeőbb bizonyítéka annak, hogy a 19. század második felének Horvátországában az oktatási rendszer hátrányos megkülönböztetésben részesítette a nőket. A tanügy ilyen diszkriminációs nemi politikája a polgári társadalom patriarchális ideológiájából eredt, amely a nő helyét az otthon meghittségében jelölte ki, és kizárta őt mindennemű közszereplésből. A magasabb képzettség egyszerűen nem illett bele a nőről alkotott képbe. Az érvényben levő, a „női” anatómiára, fiziológiára és pszichológiára vonatkozó tudományos előítéletek is eleve kizárták a nőket a magas fokú képzésből [7]. A horvátországi felsőoktatás nemi politikája annyira összhangban volt az osztrákkal, hogy abban a korban lányok nem tanulhattak sem a

bécsi, sem a zágrábi bölcsészeti és jogi karon. A bécsi Bölcsészeti Kar az első lányokat 1897-ben vette fel rendes hallgatóként, a zágrábi 1901-ben. A zágrábi Jogi Kar 1919-től nyitotta meg kapuit a lányok előtt, akárcsak a bécsi.

A nők oktatási emancipációjáért jeles személyiségek szálltak síkra, mint Marija Jambrišak, aki 1895-ben a zágrábi leánylíceum többi tanárnőjével: Marija Horvattal, Camille Lucerne-nel, Jagoda Truhelkossal és Natalija Wickerhauserrel [8] együtt kérelemmel fordult a Zágrábi Egyetem szenátusához, hogy tegye lehetővé számukra a Bölcsészeti Kar előadásainak rendkívüli hallgatóként való látogatását. Kérelmüket elfogadták, és így 1895-ben ők lettek a Zágrábi Egyetem első női hallgatói. Marija Jambrišak egy sornyi előadásában kérte a felső- és magas szintű oktatás megnyitását a lányok előtt a polgári patriarchális társadalom keretein belül. Tudatában volt annak, hogy a lányok oktatási rendszerének javítását el kell fogadtatni a társadalom vezető struktúráival, amelyek kizárólag férfiakból álltak, ezért a férfiak számára elfogadható formában igyekezett megfogalmazni követeléseit [9]. Szembeszállt a nő veleszületett alsóbbrendűségére vonatkozó nézetekkel, miközben az alárendelt szerepet a szocializáció és a nevelés következményeként magyarázta. Marija Jambrišak női emancipációs törekvései azonban elsősorban a hajadonokra vonatkoztak, nem kérdőjelezte meg a férjes asszonyok anya-, feleség- és háziasszony szerepét.

A századfordulón a lányok előtt megnyíltak azoknak a tanintézményeknek a kapui is, amelyek addig kizárólag a fiúknak voltak fenntartva. Így a lányok beiratkozhattak a senji, a belovári (Bjelovar), a petrinjai, a mitrovicai és a valkóvári (Vukovar) fiú reálgymnáziumba. 1901 októberében engedélyezték a lányoknak, hogy orvosi képzésben részesüljenek, ami újabb lépés volt azoknak az előítéleteknek az elhárítása felé, amelyek a nőket kizárták egy sornyi „férfinak” tartott tevékenységből. A gymnáziumi képzés lehetősége csak 1917-ben nyílt meg a lányok előtt, de nem teljes mértékben, mert a lányok nem lehettek rendes gymnázisták ott, ahol léteztek leánylíceumok és leány reálgymnáziumok. Ily módon a középiskolai oktatásban legalább részben igyekeztek megőrizni a nemi elkülönítést. Az 1917 novemberében hozott határozatot mégis fontos lépésként értékelhetjük a középiskolai oktatásban addig érvényben levő nemi megkülönböztetés áthidalásában, mert a lányok végre rendszeresen beiratkozhattak a gymnáziumba, amelyet addig csak a fiúk látogathattak.

A 19. században a tanítónők is nemi diszkriminációnak voltak kitéve, ami a polgári patriarchális ideológiából eredt, a leginkább pedig abban nyilvánult meg, hogy kisebb volt a fizetésük és tilos volt férjhez menniük. 1874-ig a tanítónők kisebb fizetést kaptak, mint férfi kollégáik. Ez a megkülönböztetés abból az előítéletről eredt, hogy a nők nem tudnak ugyanolyan jól végezni bizonyos tevékenységeket, mint a férfiak, és ide tartozott a tanítás is. A tanítónők ebbe nem nyugodtak bele, hanem a 19. század hatvanas éveinek végén és hetvenes éveinek

elején egy sornyi nyilvános fellépéssel megpróbálták javítani anyagi helyzetükön a férfi tanítókhoz viszonyítva. A tanítónők jogaiért folytatott harcban az első jelentősebb kiállása Marija Jambrišaknak és Marija Fabkovićnak volt a horvát tanítók Zágrábban megtartott első közgyűlésén. Marija Jambrišak és a kolléganői javasolták egy határozat szövegét, amellyel a tanítók és a tanítónők fizetésének kiegyenlítését követelték, „azonos munka, azonos fizetés; a mindenki számára azonos jog azonos fizetést és pótfizetést határoz meg, mint a tanítók esetében”. A tanítók szolidaritást vállaltak kolléganőikkel, és megszavazták a határozatot. Marija Fabković emellett javasolta, „hogy a tanító mellett a tanítónő is kapjon virilista jogot a községi tantestületben”, amit úgyszintén elfogadtak. A tanítók és tanítónők fizetésének kiegyenlítésére irányuló követelésnek az 1874. évi iskolatörvény tett eleget, amely a következő évben lépett hatályba. Noha az 1888. évi törvény a fizetés kérdésében továbbra is kiegyenlítette őket, az egy másik, csaknem megalázó módon diszkriminálta a tanítónőket. A törvénynek a tanító személyzetre vonatkozó részében ugyanis a tanítónők számára beiktattak egy új rendeletet, amely nem volt benne Mažuranić iskolatörvényében, a hírhedt 152. szakaszt, amely így szólt: „Ha a tanítónő férjhez megy, úgy tekintjük, hogy önként mondott le a szolgálatról, aki azonban 5 évnél tovább dolgozott, egy évi fizetésnek megfelelő végkielégítést kap” [10]. Ez a törvényes rendelet nem volt érvényes azokra a tanítónőkre nézve, akik már férjhez mentek, hanem csak azokra, akik 1888 után mentek férjhez. Minden tekintélyes pedagógus, köztük Marija Jambrišak is tiltakozott a tanítónők ilyen forma megkülönböztetése ellen, és a rendelet visszavonására törekedtek. A kormány részben engedett, de a tanítónők házasságkötésének tilalmára vonatkozó rendeletet egészen 1918-ig nem törölte teljesen. Hogy ennek milyen hatása volt arra, hogy a tanítónők felhagytak a munkával, bizonyítják az 1910/11-es iskolaévre vonatkozó adatok. Ebben az időszakban 26 tanítónő hagyta ott az iskolát, közülük 22 azért, mert férjhez ment. 1888-ig évente átlagosan hat tanítónő hagyta ott az iskolai szolgálatot, az 1888-tól 1918-ig terjedő időszakban számuk évi 17-re növekedett. Csak 1914-ben módosították részben a 152. szakaszt, oly módon, hogy külön kérelmezés esetén a kormány engedélyezhette a tanítónőnek a férjhezmenetelt. Ilyen kérelmezésre nem volt szükségük, ha tanítóhoz mentek férjhez. A tanügyi hatóságok vették maguknak a jogot, hogy meghatározzák, kihez mehet, vagy kihez nem mehet férjhez a tanítónő, ha azután is dolgozni szeretne, mégpedig annak ürügyén, hogy a kormány így visel gondot az anyagi és társadalmi helyzetére. Különösen megalázó volt annak a kérelemnek az előírt tartalma, amelyet a tanítónőknek be kellett adniuk, ha a tanítói szakmán kívüli egyénhez akartak férjhez menni. A 13096-os számú, 1914. május 17-én kelt rendelet ugyanis előírta azt, hogyan kell összeállítani a kérelmet. Csatolni kellett hozzá: az utolsó szolgálati helyről szóló bizonylatot, a völegény illetőségi bizonyítványát, a völegény társadalmi helyzetéről, valamint vagyoni állapotáról szóló bizonylatot. Ezt

a kormánytól kapott engedélyt a férjzett tanítónőnek csatolnia kellett a kérvényhez minden alkalommal, amikor munkahelyre pályázott.

A tanítónők folyamatos diszkriminációja ellenére számuk állandóan nőtt, és az első világháború végére csaknem kiegyenlítődtől a férfi tanítókéval. Ez a tény és az iskolarendszerrel felölt kislányok számára vonatkozó adatok, amelyeket idéztünk, egyértelművé teszik az irányt, amelyben Horvátország fejlődött a múlt századfordulón, ez pedig a nők egyre kifejezettebb bevonása a társadalom közszféráiba. A tanügy, mint az új ismeretek elsajátításának és az egyén felszabadításának rendszere, nagyban hozzájárult a képzett és öntudatos nők számának növekedéséhez, és rendkívüli egyének erőfeszítéseinek hála, letette a nő új felfogásának alapjait, mind a férfiak, mind a nők szemszögéből. Éppen a múlt századfordulón képzett nők sorából emelkedtek ki a női jogok legerőteljesebb szószólói, akik közvetlenül a második világháború kitörése előtt Horvátországban megalakították a szüfrasset mozgalmat.

JEGYZETEK

- [1] Ida Ograjšek Gorenjak, „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje”. Pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća, u: Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest, priredila Andrea Feldman, Institut „Vlado Gotovac”, Ženska infoteka, Zagreb, 2004., str. 158. – 159.
- [2] Antun Cuvaj, Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije: od najstarijih vremena do danas, VI, Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1910 – 1913, str. 12.
- [3] A nő „jó háziasszony” identitása nem volt egyértelmű, tekintettel arra, hogy ez a szociális helyzetétől függött. A falusi nők kötelezettségei jelentős mértékben különböztek a városiakétól. Bővebben lásd: Dinko Župan, Dobre kućanice. Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice 19. stoljeća, u: Scrinia Slavonica 9 (2009), str. 233.
- [4] A közép- és felső osztálybeli lányok külön problémát jelentettek a felső leányiskolák alapítása előtt. Tekintettel arra, hogy az akkori iskolák zöme kizárólag a fiúk számára volt előirányozva, a tehető szülők ausztriai internátusokba küldték leánygyermeküket, vagy idegen házitánítóknak fizettek, hogy tanítsák őket. Bővebben lásd: Ida Ograjšek Gorenjak, „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje”. Pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća, str. 162. Mivel arra a korra a nemzeti identitástudat erőteljes ébredése és a nemzeti mozgalmak megjelenése a jellemző, az idegen házitánítókra mint az elnemzetietlenítés és germanizálás felé vezető lépésre tekintettek.
- [5] A nemi politikát tükrözi a torna is, amelyet 1874-ben törvényileg vezettek be kötelező tantárgyként. „A fiúk tornájának sokban kell különböznie a leányok tornájától. Arra ugyanis, amit a fiúk nagyobb ereje el tud viselni, nem mindig képes a lányok gyengédebb alkata. Hiba lenne tehát, ha olyan gyakorlatokat adnánk a leányoknak, amelyek nem felelnek meg a természetüknek, és amelyek túlságosan megterhelnék és kifárasztanák az erejüket.” Bővebben lásd: Stjepan Basariček, Pedagogija, III. dio: Posebno obukoslovje, Zagreb, 1884., str. 379. A lányok számára egyszerű tornagyakorlatokat irányoztak elő, amelyek kizárták a szertornát, lóugrást, létrára mászást, továbbá „közönséges mozdulatokat”, amilyen a guggolás, térdemelés, hátrahajlás. A tornának az volt a feladata, hogy felfrissítse és fejlessze a női testet, hogy az képes legyen természetes társadalmi szerepének betöltésére, vagyis a lányok tornáztatásának az volt a célja, hogy egészségesre nevelje őket, hogy hozzájárulhassanak a társadalom

- egészséges reprodukciójához. Bővebben lásd: Suzana Jagić, „Jer kad žene budu žene prave...” Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće, u: Povijest u nastavi, Vol. VI, 11, lipanj (2008), str. 82.
- [6] Abban a korban fontos szerepe volt a „Dobre kućanice” című könyvnek, amely minden szociális réteg nőtagjainak íródott. Tanácsokat adott a falusi és a szegény városi családok asszonyainak (hogyan kell pusztítani a tetveket, melyek a legegészségesebb konyhai edények, hogyan kell tisztítani a zsírfoltokat, hogyan etetni a csibéket stb.), s ugyanakkor a gazdagabb családok leányainak, hogyan viszonyuljanak a cselédekhez. Bővebben lásd: Davorin Trstenjak, Dobra kućanica, Zagreb, 1880.
- [7] „A férfi teste nagyobb, erősebb és szögletesebb, arcvonásai keményebbek és kifejezettebbek. A nő teste ezzel szemben apróbb, gyengébb és kerekdedebb, arcvonásai finomabbak és kellemesebbek. Hasonló különbség mutatkozik lelki szempontból is. A nő többet és könnyebben észlel, és észleléseinek alkalmasint hasznát veszi. A férfi sok mindenben átfut, de amit észrevesz, az általában egyértelmű és teljes. A nőnél a fantázia és a megérezés munkál, a férfinál pedig az ész és az akarat. Ezért objektívebb az ítélete is, míg a nőé szubjektív, ti. ő magának a tárgynak a megjelenéséből alakítja ki ítéletét, a nő pedig abból, hogyan hatott érzékeire az adott tárgy. A férfi az észnek rendeli alá az akaratát, a nő pedig a megérezésnek. Tevékenységét ezért túlnyomórészt elvek határozzák meg, a nőét pedig a szeretet vagy a külső benyomás.” Bővebben lásd: Stjepan Basariček, *Pedagogija, I. dio: Uzgojoslovlje*, Zagreb, 1880., str. 200.
- [8] A zágrábi leányliceumot 1892-ben alapították, nyolc évig működött, és két korszakra osztható. Az első négy osztály után a lányok megszakíthatták a tanulást, szakiskolába iratkozhattak vagy folytathatták a tanulást. Az ötödik osztályban választhattak: pedagógiai, általános vagy klasszikus irányban tanulhattak tovább. Ha a pedagógiát választották, tanítónők lettek, ha az általános irányzatra iratkoztak – nevelőnők lettek; a klasszikus irányzat viszont az egyetemi tanulmányokra készítette fel őket. A nyolc év alatt a következő tantárgyakat hallgatták: hittan, horvát nyelv, francia nyelv, német nyelv, világirodalom, történelem, földrajz, matematika, fizika, természeti ismeretek és propedeutika, rajz, ének, torna és szépírás. A kötelező tandíj miatt a liceum eleve elérhetetlen volt a nagyközönség számára, és csak a polgári középosztály leányai számára volt biztosítva. Bővebben lásd: Slavko Cuvaj, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije: od najstarijih vremena do danas*, Zagreb: Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1910 – 1913; VI, str. 379. – 384.
- [9] Marija Jambrišak érdekes érvekkel támasztotta alá állításait és követeléseit. Nem szállt szembe azzal, hogy a nőnek otthon a helye, sem társadalmilag meghatározott anya- és feleségszerepével, az ilyen nőt „az emberiség papnőjének” nevezte, vagy „napnak, amely szépre és igazságosságra neveli a gyermeket”. Kiemelte a nők oktatásának szükségességét, hogy minél jobban betölthessék szerepeiket és megállíthassák az elnemzetietlenítés folyamatát. Bővebben lásd: Ida Ograjšek Gorenjak, „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje”. *Pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća*, str. 167.
- [10] *Građa za povijest školstva VII.*, str. 712.

FORRÁSMUNKÁK

Basariček, Stjepan, *Pedagogija, I. dio: Uzgojoslovlje*, Zagreb, 1880.

Basariček, Stjepan, *Pedagogija, III. dio: Posebno obukoslovlje*, Zagreb, 1884.

Cuvaj, Antun, *Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije: od najstarijih vremena do danas*, Zagreb: Odjel za bogoštovlje i nastavu, 1910 – 1913; VI

Građa za povijest školstva VII.

Trstenjak, Davorin, Dobra kućanica, Zagreb, 1880.

IRODALOM

Jagić, Suzana, „Jer kad žene budu žene prave...”. Uloga i položaj žena u obrazovnoj politici *Banske Hrvatske na prijelazu u XX. stoljeće*, u: Povijest u nastavi, Vol. VI, 11, lipanj (2008.)

Ograjšek Gorenjak, Ida, „On uči, ona pogađa, on se sjeća, ona prorokuje”. Pitanje obrazovanja žena u sjevernoj *Hrvatskoj krajem 19. stoljeća*, u: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, priredila Andrea Feldman, Institut „Vlado Gotovac”, *Ženska infoteka*, Zagreb, 2004., str. 157. – 179.

Župan, Dinko, Dobre kućanice. Obrazovanje djevojaka u Slavoniji tijekom druge polovice *19. stoljeća*, u: *Scrinia Slavonica 9* (2009.), str. 232. – 256.